

ברוכים הבאים לגן הלאומי ברעם
לפניכם אחד מבתי הכנסת המרשימים ביותר בגליל.
הפאר וההדר של בית הכנסת השתמרו בצורה יוצאת
מן הכלל במשך 1500 שנה. שרידיו של מבנה בית
כנסת נוסף, שנחשף במרחק 300 מ' מצפון,
מצטרפים לעוד עשרות בתי-כנסת מתקופה זו בגליל,
והינם עדות מרשימה להמצאותו של ישוב יהודי צפוף,
מאות שנים אחרי חורבן הבית בגליל. בחפירת בית
הכנסת הצפוני התגלה קמע ברוזה מגולגל הכתוב
בארמית. ידוע כי היה זה נוהג מקובל, להטמין תחת
רצפת בית הכנסת קמעות למזל ומשאלות לב... עתה
הקמע בידינו. כל שנותר הוא לפענח את הכתוב
בקמע ואולי גם אנו נזכה במעט מזל.

המסע בעקבות קמע המזל

כתיבה: חני המאירי
עריכה: מרכז חינוך והסברה גליל עליון

חוברת הפעלה
להורים וילדים

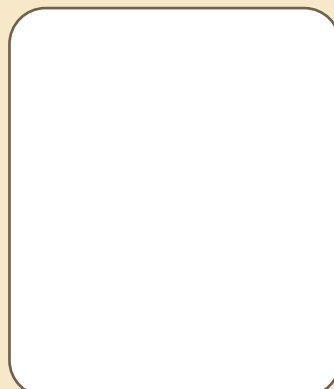
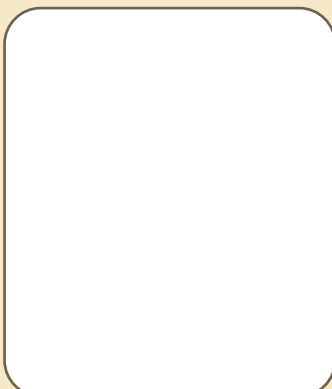
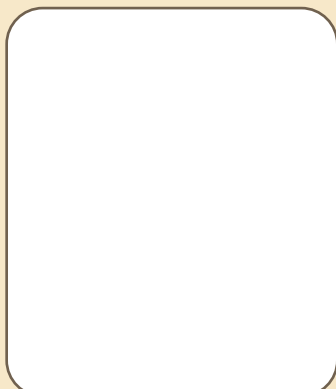

שלום לכם ידידים שמי מוטי אביעם
ואני הארכיאולוג שחפר את האתר.
סקרנים? רוצים לפענח את הכתוב בקמע?
מחפשים מזל?
בואו ואעזור לכם לחפש רמזים!

הרמז הראשון מסתתר בחזית המבנה, שנשתמרה כמעט בשלמותה.
מעניין לדמיין כיצד היה נראה המבנה השלם.
ציירו את יתרת המבנה כפי שאתם מדמינים אותו...

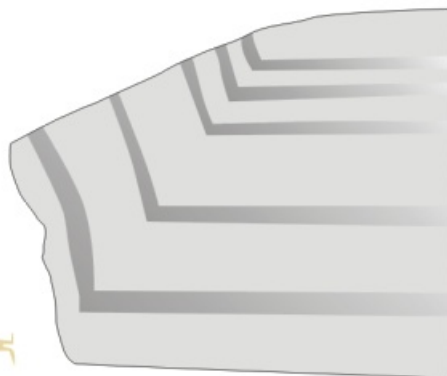
גשו לחזית בית הכנסת, הביטו בשלושת הפתחים. לכל פתח עיטור שונה.
ציירו את העיטורים השונים בכל כניסה

בשנת 1905 נחקר בית הכנסת ע"י זוג חוקרים גרמנים,
אשר הציעו את השחזור הזה. מה דעתכם?

מול הכניסה למבנה תוכלו לראות אזור תצוגה של אבנים
השייכות לבית הכנסת, בינהן נמצא חלק זה.
מזהים? חפשו אותו בשטח ונסו לשלבו בהצעת השיחזור.
(שימו לב לדוגמת הפסים המקבלת תפנית בקצה...)

היכן אבן זו
אמורה להיות משובצת במבנה?
סמנו על גבי ציור השחזור
שיכול להיות גם רמז
למיקום האבן המעוטרת...

כל הכבוד!

קבלו מתנה שלוש אותיות מתנה במפתח השפה העברית הקדומה

שבצו את האותיות במפתח שבעמוד 10
ועד סוף המסע תוכלו לפענח את הקמע!

שלום, שלום! אני עזר בן יודן.
אינכם מכירים אותי,
אך שמי מופיע בחזית בית הכנסת
מעל משקוף הפתח המזרחי.
יש חוקרים שחושבים שתרמתי כסף
להקמת בית הכנסת או רק למשקוף
ויש טוענים כי אבן זו פורקה בכלל
מבית כנסת אחר...

מה אומר לכם, אני בעצמי כבר מבולבל. אך בינינו, מה זה חשוב? תרומה היא תרומה ובית כנסת הוא בית כנסת! אני עוצם את עיני ורואה בזכרוני את המראה המרשים של בית הכנסת, אני שומע את קולות התפילה ומריח את ריח הבשמים. יתכן שעם השנים כמה פרטים נשכחו מזכרוני ואף מעט התבלבלו. (אני בכל זאת בן יותר מ 1500 שנה, כבר הפסקתי לספור). התבוננו בשרידי בית הכנסת ועזרו לי להחליט אילו מזכרונותי תואמים את המציאות, אילו נכונים ואילו מוטעים.

גלו חמש טעויות וקבלו מתנה עוד 3 אותיות!!!

1. אני זוכר את החזית המפוארת.
היא היתה בעלת שלושה פתחים, ופנתה לכיוון צפון - לירושלים כמובן. **נכון / לא נכון**
2. הפתח המרכזי היה המפואר מבין שלושת הפתחים
מעל המשקוף הייתה קשת מעוטרת בעלי זית. **נכון / לא נכון**
3. אינני זוכר אם היה בור מים, אך אני די בטוח. בתקופתי, היה נהוג להתקין בור מים
או אגן מים בכניסה לבית הכנסת. אלה שימשו לרחיצת ידיים ורגליים. **נכון / לא נכון**
4. שדרת עמודים מקורה בעלת ארבעה עמודים, יצרה כניסה מפוארת. **נכון / לא נכון**
5. בכל שבת הגיעו בערך 300 איש, אשר ישבו על מחצלות או ספסלי עץ.
האולם היה מספיק גדול: 20 מ' אורך 15 מ' רוחב, אם זכרוני אינו מטעני. תוכלו למדוד בצעדים.
צעד מדידה של מבוגר שווה בערך מטר. **נכון / לא נכון**
6. נדמה לי שהייתה עוד כניסה בקיר המערבי. **נכון / לא נכון**
7. מעל דלתות הצד נבנו חלונות, שתפקידם היה להגביר את התאורה, היו גם סורגים!
אני זוכר שקדחו את החורים בציד החלונות. **נכון / לא נכון**
8. קירות הפנים היו בנויים מאבני גזית גדולות מסותתות היטב. **נכון / לא נכון**
9. הריצוף היה עשוי מרצפת פסיפס מרשימה. **נכון / לא נכון**
10. העמודים בפינות האולם ובפינות שדרת העמודים היו בעלי צורה מיוחדת.
החתך שלהם היה בצורת לב. **נכון / לא נכון**
11. הקומה השנייה והתקרה נישאו על שלוש שורות עמודים שהוצבו באולם המרכזי בצורת האות
'חית'. (אתם בוודאי חושבים שהקומה העליונה שימשה לעזרת נשים. ובכן אין לדעת! לא נמצאו
שרידים ארכיאולוגיים ואף לא איזכורים במקורות, המעידים על כך שהייתה הפרדה בין נשים
וגברים בבית הכנסת. ואני לצערי איני זוכר. **נכון / לא נכון**

ידידי הצעירים, שתפו אותי בדעתכם, אל תיתנו לחזית המפוארת להטעות אתכם. על אף שביית-הכנסת היה הבניין המפואר ביותר ביישוב וגבוה מכל הבתים, לא המבנה עצמו היה העיקר אלא פעולת התפילה שהתבצעה בתוכו. לאחר חורבן בית המקדש השני הפך בית הכנסת למקום התפילה היחיד ולמרכז רוחני חלופי לבית המקדש שחרב - "מקדש מעט". מקומה של עבודת הקורבנות התמלאה בבית הכנסת, על ידי העבודה שבלב- התפילה.

אימרו לי ידידי, מה דעתכם, האם צריך האדם להתפלל בראש מורכן או בראש מורם?

בראשית המאה השלישית לספירה דנו שני חכמים בדיוק בשאלה זו. בא השלישי ואמר להם "המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כדי שיתקיימו שני המקראות הללו" *i gl, mup pui*.

המתפלל צריך לגשת לתפילתו מתוך ענווה - למטה עיניו, ומתוך כוונה - למעלה לבו. אך אם התפילה היא עבודה שבלב, אישית ופרטית, מדוע קבעה ההלכה כי יש להקים בית כנסת בכל מקום שבו מגיין יהודים? מדוע חייבו חז"ל להתכנס במקום מסוים על מנת לשאת תפילה בצוותא? מה אתם חושבים?

שתפו אותי בדעתכם ואני בתמורה אעניק לכם עוד שתי אותיות מתנה במפתח בארמית!

אמר רבי יצחק לרב נחמן: מדוע לא הגיע אדוני לתפילה בבית הכנסת? אמר לו: לא יכולתי. אמר לו מדוע לא כינס אדוני עשרה בביתו? אמר לו: לא רציתי להטריח. אמר לו: מדוע לא ביקש שיודיעו לו מתי הציבור מתפלל על - מנת שיוכל להתפלל באותו זמן, שהציבור מתפלל? אמר לו מדוע זה כל כך חשוב? אמר לו: כי אמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי, מאי דכתיב (תהלים ס"ט). ואני תפילתי לך ה' עת רצון - אימתי עת רצון? בשעה שהציבור מתפללין..... (על פי מסכת ברכות דף ז, ע"ב)

הציבור, בתפילתו אינו רק מכלול של פרטים. המעלה הגדולה ביותר בתפילה בציבור היא: ההתאספות של כולם ביחד, תחושת השייכות, והאחדות. כוחו של ציבור הוא בכך, ששערי התפילה אינם נעולים בפניו גם אם יש בתוך הציבור זהה יחידים שמעשיהם אינם חיוביים, הרי בהיותם חלק מציבור של מתפללים הופכת תפילתם לרצויה ומקובלת בכל עת.

חז"ל חייבו תפילה בצוותא במקום מסוים בין היתר, לטובת עם הארץ כדי שכל אחד, אפילו כזה שלא יודע לקרוא, ולא יכול להתפלל, יוכל לבוא ולשמע תפילה מפי שליח ציבור. בית הכנסת היווה מסגרת תמיכה רוחנית וחברתית עבור כלל חברי הקהילה.

התפילה בצוותא מבטאת דברים החורגים הרבה מעבר למסגרות חייו ושאיפותיו של יחיד ואף של עדה, ומביאה לידי ביטוי שאיפותיו של עם.

בניחותא - בנוחות
בר סמכא - בקי, בעל סמכות
ברוז - מין עוף בעלת כושר שחייה
בר - בן
גזירה - פקודה
גוצ - אדם קטן גוף
הילולה - חתונה
הסמיק - היה אדום

**מצויין! עכשיו גם אתם דוברי ארמית.
קבלו מתנה שתי אותיות בארמית!**

בואו איתי לתצפית הנהדרת על גג המבנה מול הכנסיה המארונית נשחק משחק מילים משעשע ותוכלו לקבל עוד אותיות במתנה!

הביטו, סביבכם לפניכם נגלה הנוף ההררי של הגליל העליון ולמרגלותיכם שרידי הישוב הערבי מרוני בירעם. בורות מים, שקתות, אבני בית בד ועצי פרי הפזורים בין שרידיו מעידים על הווי החיים החקלאי של תושבי הכפר. רוב תושביו התפרנסו מחקלאות וניצלו את האדמות הנרחבות שהיו להם, לגידולים ברוכים של עצי פרי כגון זיתים, תאנים וענבים ומיני דגניים כחיטה ושעורה. את היבול הם מכרו בשווקים בערים הקרובות. בכפר גידלו גם צאן, בקר ועופות. האם אתם מצליחים לדמיין את הכפר שעד לפני 1948 היה שוקק חיים?...

הצפינו את דף התצפית, לפניכם נגלה הנוף ההררי של הגליל העליון. האם תוכלו לזהות בשטח את הישובים והרכסים המסומנים?

שעשועי תצפית

גלו את שמות הישובים וההרים המסתתרים בחידות הציוורים. וחידות האותיות החסרות. תוכלו לבדוק את עצמכם בבנק המילים שבתחתית העמוד. **כדאי להתאמץ!** תוכלו לקבל 4 אותיות בארמית במתנה, כמספר רוחות השמיים...

אסאם סוזאט לזאז
זאזאז לזאז
לזאז לזאז
סאז

כמה טוב שחזרתם אלי!

אני מוטי אביעם, זוכרים? הארכיאולוג שחפר את האתר.
יש לי עוד רמז בשבילכם!

עימדו מול בית הכנסת ובידקו בשבילי כמה פרטים:
- כמה עמודים יש סה"כ בבית הכנסת?

- כמה חלונות קטנים נשארו לבית הכנסת?

- מכמה חתיכות מורכבת ה"קשת המשחררת"
(זו הקשת שמטרתה להוריד ממשקל המשקוף)
- מיצאו אבן שחרוט בה סימן כזה
וסמנו ע"ג תמונת בית הכנסת

- באיזו שורת אבנים היא נמצאת?

(סימן זה נקרא "תו סתתים". כל סתת שיצר אבן כזו
סימן אותה על מנת לקבל שכר עבודה)

הרמז הבא, גם הוא בחזית המבנה.

הידעתם, בית הכנסת נבנה מפרטים אדריכליים שהובאו ממקום אחר.
כלומר - אנשי הקהילה היהודית שגרו במקום, כנראה קנו מבנה ישן במקום אחר,
פירקו אותו והביאו את החלקים לכאן, אך כמו תמיד לפרק קל יותר מלהרכיב!
עדויות לכך ניתן לראות באי התאמות, ובחוסר אחידות וחוסר סימטריה המתגלים במבנה.

כך למשל, בין קוטר בסיס העמוד שבכניסה לקוטר העמוד שעליו, או במיקומה הלא סמטרי
של הקשת המוצבת מעל הפתח המרכזי. במהלך החפירות התגלו ביסודות בית הכנסת
אבנים מסותתות ומעוצבות. היש הגיון להשקיע כל כך באבן שאינה גלויה?
חפשו בחזית דוגמא נוספת לאבן מסותתת המונחת במיקום מוסתר וציירו אותה.
חפשו אבנים שנראה שסיתתו בשנית ותיקנו אותן, כך שיתאימו למיקומן במבנה החדש
וסמנו בעיגול על גבי הציור.

סמנו על ציור חזית בית הכנסת

את כל הפרטים המעידים על השימוש המשני שנעשה בחלקי המבנה.

שימוש משני בפרטים אדריכליים לבניית בית הכנסת לא היה רק יותר פשוט וחסכוני,
מסתבר שהיה גם 'פנטז מחוכם'. ידוע לנו מהמקורות ההיסטוריים שהשלטונות באימפריה
הביזנטית לא הרשו ליהודים להקים בתי כנסת חדשים. אך האם בית כנסת שנבנה מחלקים
של בית כנסת אחר, הוא באמת בית כנסת חדש? מעניין כיצד היה נראה המבנה המקורי
ממנו נלקחו האבנים. אם אי פעם תגלו, אל תשכחו לספר לי...

קבלו מתנה שתי אותיות בארמית!

היכוננו למשימה אתגרית ומחלצת עצמות!

מוכנים? קדימה!

חצו את הדשא שמצידו המזרחי של בית הכנסת לכיוון צפון
ועיברו לצידו האחורי של בית הכנסת. בין העצים תוכלו להבחין ב'גינת אבנים'.

לפניכם אבנים גדולות ומסותתות הנקראות אבני גזית. צורתן וגודלן מעידים על כך שהן שייכות למבנה בית הכנסת.
תוכלו להשוותן לאבני הגדר הקרובה. אלה אבנים קטנות שנאספו בשדה ולא עובדו ונקראות אבני גוויל.

עברו בין האבנים ונסו לאתר את אלה מבינהן המסותתות באופן מיוחד: עמודים, דוגמאות, מגרעות ועוד.
הספורטאים שבינכם יוכלו לאתר את האבנים המיוחדות ע"י קפיצה מאבן לאבן
מבלי לגעת בריצפה - נשמע מוכר?

אם מצאתם לפחות:
ארבעה עמודים,
שתי אבנים מסותתות בדוגמאות שניתן לראותן גם בחזית המבנה,
ועוד אבן נוספת עם דוגמא מעניינת...

ציירו כאן את הפריטים הללו...

כל הכבוד על המאמץ!
קבלו מתנה שלוש אותיות בארמית

שלום לכם,
זה שוב אני, עזר בן יודן,
התורם של בית הכנסת.
רציתי להגיד לכל אחד מכם
תודה באופן אישי.

אני רוצה להודות לכם, על ששמרתם ונתתם כבוד לבית הכנסת ששמי חרוט על כתליו.
בכך קיימתם את ההלכה הקובעת כי
גם בית-כנסת עתיק שחרב - קדושתו קיימת כמעט כמו בימים ששימש בקודש.

”בתי-כנסיות שחרבו בקדושתן הן עומדין,
שנאמר 'והשמותי את מקדשיכם' אף על פי שחרבו בקדושתן הן עומדין.”
(היד החזקה, ספר אהבה, הלכות תפילה, פרק יא הלכה יא)

כבר בתקופת המשנה, דנו ביחס הנאות לבית-כנסת שחרב.
אמר ר' יהודה:

”בית-הכנסת שחרב - אין מספידין בתוכו,
ואין מפשילין (שוזרין) בתוכו חבלים,
ואין פורשין לתוכו מצודות (מלכודות לציפורים),
ואין שוטחין על גגו פירות (לייבוש),
ואין עושין אותו קפנדריא (לקצר את הדרך)
שנאמר 'והשמותי את מקדשיכם' (ויקרא כו לא) - קדושתן אף כשהן שוממין.”
(בבלי, מגילה כח ע”א).

ראו כמה הרבה פרטים תוכלו ללמוד מקטע זה על חיי היום יום באותה התקופה.
גם בימי קדם, כמו היום, תוקנו תקנות וחוקים השומרים על הסביבה, הטבע ועל התרבות שלנו.
תנו לי דוגמאות מהחיים, לתקנות או חוקים השומרים על הסביבה, הטבע ועל התרבות.

היו שלום,
וקבלו ממני במתנה
עוד שלוש אותיות בארמית!

11

ניפרד בברכת המקום
שנמצאה חרוטה על משקוף האבן בבית הכנסת הצפוני
ומוצגת כיום במוזיאון "הלובר" בפריז:

**יהא שלום במקום הזה
ובכל מקומות ישראל.
יוסה הלוי בן הלוי
עשה השקוף הזה
תהה ברכה במעשיו. שלום.**

אפתראות בהויסתקפה הבאה!

